

De biografische benadering heeft een voordeel en een nadeel. Het voordeel is dat het verschijnsel conservatisme nu eens niet vanuit een abstracte, theoretische invalshoek wordt bekeken, niet vanuit het werk van 'grote denkers'. Nee, het is nu bijvoorbeeld eens vanuit de wereld van een Willem Broes die in 1816 een heel praktische beslissing moest nemen over het Algemeen Reglement voor de Nederlands Hervormde Kerk. Het nadeel van de biografische benadering door verschillende auteurs is dat niet steeds dezelfde vragen worden gesteld. Zo besteedt Schutte meer energie aan het aantonen van de stelling dat Bilderdijk niet 'almaar conservatiever en onverdraagzamer werd' dan aan de kwestie van de aard van dat conservatisme. Dat euvel vangt ook de inleiding van dit aardige boekje niet echt op.

L. Dorsman

J. Limonard, ed., *De vertrouwde van mijn hart. Het dagboek van Alexander van Goltstein (1801 - 1808)* (Egodocumenten IV; Hilversum: Verloren, 1994, 137 blz., ISBN 90 6550 116 9).

'Mijn gebed was met twijfelmoedigheid vervuld. Berouw over nalatigheid en verdorvenheid'. Met deze woorden opent Alexander van Goltstein (1784-1813) het dagboek, dat als omwerking van een Rotterdamse doctoraalscriptie in de sober uitgegeven reeks Egodocumenten verscheen. Van Goltstein stamt uit een vermogende, adellijke familie van Gelderse origine; zijn jongere broer is het bekende Tweede-Kamerlid en de latere minister Johan Karel. De lezer leert de jongeman kennen als een kwetsbare eenling, die hunkert naar vriendschap en ten prooi valt aan een knagende geloofsonzekerheid. Zijn rechtenstudie in Utrecht lijkt te stagneren onder overwegende inertie en verlammeende verbeelding. Liever koopt Van Goltstein romans en, in een haast ziekelijke drang zijn leven naar morele maatstaven te ordenen, zedelijke handboeken. Deze preoccupatie zet de machteloosheid van de dagboekschrijver om zijn eigen leven in te richten in een schrill perspectief. Zelfs de beroepskeuze — Van Goltstein wil na langdurige overweging 'landman' worden, al acht hij zichzelf daarvoor niet geschikt wegens de zware lichamelijke inspanning — wordt hem door zijn ouders ontnomen.

Het dagboek, dat berust in het familiearchief in het Rijksarchief in Gelderland, kent geen duidelijke regelmaat; het eindigt abrupt. Het proza is soms zakelijk, droog staccato, dan weer intiem met lange uitweidingen. De stijl is overwegend weinig meeslepend en somber, maar qua toonzetting niet zonder meer pessimistisch.

Het belang van de uitgave is evident. *Ms journal intime* is het dagboek een eerste voorbeeld van bewustwordingsliteratuur in Nederland. Bovendien wijst de bewerker op de overgangsfase rond 1800 waarin de adolescentie als levensfase een andere inhoud kreeg. Illustratief hiervoor is de interpretatie van de sterretjes die maar liefst 241 maal in de tekst opduiken. Deze zouden wijzen op de niet aflatende, maar impliciet blijvende, gewoonte tot onanie (38). Opvallend is het achterwege blijven van verwijzingen naar verlovings-, huwelijks- of de omgang met vrouwen in het algemeen. De vermeende ontwikkeling van Van Goltstein tot atheïst (36) is interpretatief en komt in het dagboek niet helemaal uit de verf. Het introspectieve karakter van het dagboek, neerslag van de preoccupatie met het eigen gevoelsleven, is weliswaar nieuw maar waarschijnlijk niet exemplarisch, en hangt wellicht samen met de in eigen ogen falende capaciteit vriendschappen te sluiten. Er zijn ook indicaties in de tekst die wijzen op het bewust gebruik van de methode van schrijven als therapeutisch middel (122). In elk geval fungeert het dagboek alleen in mindere mate als spiegel van het aristocratische en het studentenleven in de Franse tijd.

Overigens wordt aan de vraag in hoeverre het dagboek te beschouwen is als een uiting van (pre)romantiek ten onrechte geheel voorbijgegaan.

De heldere inleiding steekt fel af bij de zeer summiere en soms inconsequente annotatie van het tekstgedeelte, dat slechts vier, in één geval overbodige, voetnoten bevat. De transcriptie is, ongewoon voor een leeseditie voor een groter publiek, streng diplomatisch. Het is onbegrijpelijk dat de in het dagboek voorkomende personen en boektitels niet organisch in het notenapparaat zijn opgenomen. Het register van persoonsnamen is behulpzaam bij het identificeren van de vaak met een enkele initiaal aangeduide personen. Dit laatste kan een aanwijzing zijn voor de vrees dat het dagboek anderen onder ogen zou komen. In een enkel geval wordt met een suggestie volstaan. De identificatie van in de tekst voorkomende literatuur getuigt van niet aflatend zoekwerk.

F. J. P. Santegoets

R. Pieterman, e. a., ed., *Bijdragen tot de rechisgeschiedenis van de negentiende eeuw. Studiedag 1993* (SI-EUR-reeks II; Arnhem: Gouda Quint, 1994; ix + 254 blz., f47,50,-, ISBN 90 387 0244 2).

Rechisgeschiedenis, als academische discipline, heeft in ons land lange tijd vrijwel uitsluitend betekend: beoefening van het Romeinse recht, in zijn verschillende stadia van toepassing, en van het oud-vaderlandse recht. Met dat laatste doelde men in de praktijk op het 'recht' dat vóór de Bataafse Omwenteling gold. De negentiende en twintigste eeuw behoorden als het ware organisch tot het moderne, geldende recht. Immers, de wetboeken van 1838 en 1886 golden nog; zij waren de kern van elke wetsuitlegging en rechtsbeschouwing. Thans is de (stapsgewijze) vervanging van het oude Burgerlijk Wetboek op gang gekomen. De belangstelling der rechtshistorici heeft intussen enkele opmerkelijke veranderingen ondergaan. De periode van rechtsunificatie en codificatie tussen 1795 en 1838 is sterk in de aandacht geweest: er verschenen enkele dissertaties en een reeks bronnenuitgaven over. Verder kwam de strafrechtsgeschiedenis uitdrukkelijker in de aandacht en daarmee rukte men vanzelf op in de negentiende eeuw, want het 'Nederlandse' Wetboek van Strafrecht werd pas in 1886 ingevoerd.

Nu historici en beoefenaren van de kerk- en koloniale geschiedenis elk een spontaan — niet door Den Haag afgedwongen — werkgroep voor de bestudering van de negentiende eeuw hadden gesticht, is het niet verbazend dat ook rechtshistorici een eigen werkverband hebben gevormd. (G. W. F. Brüggeman en E. C. C. Coppens hadden al voor een handzame *Bibliografische inleiding in de rechisgeschiedenis van de negentiende eeuw* (Nijmegen, 1982) gezorgd.) De studiegroep heeft haar eerste symposium in 1991 gehouden; de referaten werden in 1993 gebundeld onder de titel *Twaalf bijdragen tot de rechisgeschiedenis van de negentiende eeuw*. De hier aangekondigde bundel telt vijftien bijdragen op zeer uiteenlopende terreinen van de, meestal Nederlandse, rechtsgeschiedenis. Juristen, historici en politicologen schrijven over aspecten van strafrecht (Faber over cassatierechtspraak en Van Ruller over de Franse strafwetgeving in Nederland) of criminaliteit (Sleebe over sociale controle op het Groningse platteland), politie (Boek over organisatie en bevoegdheden), staatsrecht (Van den Berg, Kerkmeester), dogmatiek (Lokin over de pandektistiek bij Diephuis en Opzoomer; Van Nunen Karioen over I. A. Levy), arbeidsrecht en de 'vermaatschappelijking' van het recht (De Roo en Jagtenberg, Klomp, Gras, Schwitters).

De publicistiek over de codificatiegeschiedenis lijkt te zijn voorbijgegaan aan referenten als Foqué (over het codificatiedenken van Portalis, waar men bijvoorbeeld Cohen Jehoram en